

GÖÇ VE GÖÇMEN DAVRANIŞLARINDA GÖZLEMLENEN SOSYAL PSİKOLOJİK BOYUTLAR

Social Psychological Dimensions Observed In Migration And Migrant Behaviors

Galip UYAR

Eğitimci yazar, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-1331-9729

Doç. Dr. Recep ERCAN

Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Entitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Sivas/Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-6961-9595

ÖZET

İnsanlığın tarihi kadar eski olduğu düşünülen göç olgusu, birçok akademisyen tarafından ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal boyutlarıyla değerlendirilmektedir. Ne var ki, tüm bu boyutların ötesinde, onları tamamlayan ve/veya onları etkileyen bir başka boyut daha vardır: sosyal psikolojik boyut. Göç çalışmalarında göçün sosyal psikolojik boyutları çok uzun bir süre ihmal edilmiştir. Bu çalışmanın amacı göçün ihmal edilen sosyal psikolojik boyutlarını ön plana çıkartmaktır. Sosyal psikoloji, bireyin davranışını ne kendi tekilliği içerisinde ne de toplumsal kolektif içerisinde inceler; davranışı grup dinamiği içerisinde gözlemler ve analiz eder. Tutum, önyargı, kalıpyargı, gruba uyma ve sosyal etki sosyal psikolojinin temel çalışma alanlarıdır. Sözü edilen temel alanlar; dayanışma, kabullenme, ikna olma gibi olumlu tutumları; ötekileştirme, görmezden gelme, inkâr etme, değersizleştirme gibi olumsuz tutumların incelenmesi ve araştırılmasına olanak sağlarlar. Bu tür olumlu ve olumsuz tutumlar göç ve göçmen davranışlarının anlaşılması ve anlamlandırılması için son derece önemlidir. Sosyal psikolojik analizlerin göç ve göçmen davranışları üzerinde çalışan farklı disiplinlerdeki araştırmacılara hem metodolojik hem de kavramsal çerçeve sunacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Sosyal Psikoloji, Algı, Tutum, Önyargı, Kalıp Yargı

ABSTRACT

The phenomenon of migration, which is thought to be as old as the history of humanity, is evaluated by many academics with its economic, social, cultural and political dimensions. However, beyond all these dimensions, there is another dimension that complements and/or influences them: the social psychological dimension. Social psychological dimensions of migration have been neglected for a long time in migration studies. The aim of this study is to highlight the neglected social psychological dimensions of migration. Social psychology studies the behavior of the individual neither in his/her singularity nor within the social collective; observes and analyzes behavior in group dynamics. Attitude, prejudice, stereotyping, group conformity and social influence are the main areas of study of social psychology. The main areas mentioned are; positive attitudes such as solidarity, acceptance, and persuasion; they enable the examination and investigation of negative attitudes such as marginalization, ignorance, denial, and devaluation. Such positive and negative attitudes are extremely important for understanding and making sense of migration and migrant behavior. It is hoped that social psychological analyzes will provide both a methodological and conceptual framework for researchers in different disciplines working on migration and migrant behavior.

Key words: Migration, Immigrant, Social Psychology, Perception, Attitude, Prejudice, Stereotype

1. GİRİŞ

Tarihin her döneminde göç olgusuyla karşılaşmaktadır. İnsanlar bireysel veya gruplar halinde daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak amacıyla evlerinden ya da ülkesinden ayrılmışlardır. Ekonomik ve teknolojik gelişmeler yüzünden dünyada uluslararası göçler, geçmişte olduğundan daha fazla artmıştır. Küreselleşmenin bir sonucu olarak ülkeler arasında eşitsizlikler artmış, bunun da sosyal ve siyasal sonuçları olmuştur. Artık insanlar için göç bir seçim değil ekonomik bir gereklilik haline gelmiştir. Ancak, küreselleşme söylemlerinin aksine herkese serbest dolaşım sağlanacağı iddiası gerçekleşmemiştir. Dolaşım serbestliği sadece sermaye sahipleri ve ticari mallar için geçerli kalmıştır; sınırlar kalkmadığı gibi yoksul kitleler için duvarlar örülmüştür. Ulusların sınırlarla bölünmüş dünyasında göç, uluslar arası bir sorun olmaya devam etmiştir. Nitekim göçmenlerin gittikleri yerlerde yeni kimlikler oluşturabileceği, hatta gittikleri yerin sosyal dokusunu değiştirebileceği öngörülmemiştir. Günümüzde insanlar hem bireysel hem de topluluk olarak sürekli hareket etmekte, iletişim kurmakta, alış-veriş yapmakta, sınırları yeniden yaratmakta; böylelikle akışkanlıklar ve yeni sosyal-mekânsal

oluşumlar için alan açmışlardır. Göç, artık günümüzde birçok yeri birbirine bağlayan çok katmanlı ilişkilere ve faaliyetlere şekil verdiği düşünülen bir süreç olarak anlaşılmaktadır. Göçmenler hem geldikleri ülkeyle ilişkilerini sürdürmekte hem de gittikleri ülkenin ekonomik ve siyasal işleyişinde, toplumsal etkileşimlerin sürdürülmesinde yer alabilmektedir (Özgür, 1918).

Göç kavramının zihindeki çağrışımı, genelde olumsuz algılardır. İster gönüllü, ister zorunlu olarak yapılsın bütün göçler, insan zihninde çaresizliği, belirsizliği, kargaşayı, düzensizliği, huzursuzluğu çağırır. Bu nedenle göç, özgül ağırlığı olan bir kavramdır. Göç kavramının özgül ağırlığı, toplumsal ve ekonomik değişimlerin hem bir nedeni hem de sonucu olmasından kaynaklanmaktadır. Göçün kendi özgüllüğünün olması, onun çok farklı nedenlerle ve çok farklı türlerinin olmasıyla ilgilidir. Bu anlamda göçün kendi özgüllüğünü şu şekilde tanımlanabilir: Her türlü nüfus hareketi göçtür. Örneğin devletlerin yayılmacılık nedeniyle geçmişte daha sık uyguladıkları, günümüzde ise sadece zorunlu ve acil kamulaştırma gibi nedenlerle uyguladıkları iskân politikaları zorunlu göçtür. İskân politikalarının uygulama araçlarından birisi de tehcirdir. Arapça asıllı bir kelime olan “tehcir” bir yerden başka bir yere göç ettirme, hicret ettirme anlamına gelmektedir (Aygül & Eke, 2018). Tehcir zorunlu bir göç kabul edildiği için çoğunlukla sürgün sözcüğüyle eşleştirilir. Ancak tehcirin sürgün olmadığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Süslü’ye göre (2009) tehcir, sürgün bağlamında değil de geçici olarak yapılmış bir nakil olarak anlaşılmalıdır. “Osmanlı Devleti’nde 27 Mayıs 1915 tarihinde tanzim edilen “Sevk ve İskân Kanunu” aslında bir nakil işleminden ibaret olduğu sıkça vurgulanmıştır.

Tehcir ettirilen insanlara Arapçada muhacir denilir. Türkiye’de muhacir sözcüğü bugün hâlen sıklıkla kullanılmaktadır. Mülteci terimi ile muhacir terimlerinin her ikisi de sığınmacı anlamına gelse de iki kavramın algılanışında önemli bir fark vardır: Osmanlı Dönemine ait belgelerde savaş gibi olağanüstü nedenlerle yer değiştirmek zorunda kalanlar “mülteci” olarak tanımlanmıştır. Bu kişiler şartlar olağanlaştığında kendi vatanlarına dönme eğilimindedirler. Muhacir terimi ise Kâmûs-ı Türkî’de “Ailece yerleşmek üzere diyâr-ı âhara giden adam olarak tanımlanmıştır. Daha açık bir ifadeyle savaş zamanında mülteci olarak gelen ve barış döneminde kendilerine yerleşme izni verilerek iskâna tabi tutulan kişiler “muhacir” olarak adlandırılmaktadır (Aygül & Eke, 2018). Bu bakımdan muhacir terimi, mülteci terimine göre daha fazla pozitif algıya sahiptir.

Zorunlu göçleri genel olarak içine alan ve göç literatüründe diaspora olarak kullanılan kavramın Türkçe karşılığı esas alındığında anavatanından kopanlar anlamını taşımaktadır. Diaspora kavramı başlangıçta Yahudilerle birlikte anıldığı için İslam ülkelerinde ve Hristiyan ülkelerde radikal dinci ve ırkçı gruplar tarafından olumsuz algılanmaktadır. Cohen’in (2008), belirttiği gibi Yahudi diasporasının dışında Afrika, Ermeni ve Yunan diasporaları başta olmak üzere otuz farklı diasporadan söz edilmektedir. Diasporalar, özellikle Batı’da ev sahibi toplum tarafından ulus-devlete ve liberal demokratik düzene karşı bir tehdit olarak görülebilmektedir (Cohen, 1997). Diasporaların amacı çoğunlukla bir vatan elde etmek olduğu için radikal ve yasadışı birçok eylemi örgütleyebilmektedirler. Ev sahibi devletler de bu yüzden diasporaları kendileri için bir tehdit olarak görmektedirler. Günümüzde göç ve göçmen kavramlarının algılanış biçimi insan zihninde genelde olumsuz tutumların oluşmasına neden olmaktadır. Önyargı ve kalıpyargılar sonucunda göçmenlere karşı şiddet davranışları oluşmaktadır. Söz konusu şiddet, ırk ve din temelinde yükselmektedir. Göçmenler, gittikleri ülkede hem şiddetin mağduru hem de şiddetin faili olabilmektedir. En temel anlamıyla bir nüfus hareketi olan göç olgusu, çokkültürlü toplumların inşasını sağlamaktadır. Ne var ki, göç olgusunun beraberinde getirdiği sosyal, ekonomik, siyasal sorunlar çokkültürlülüğe karşı bireysel ve toplumsal tepkileri artırmakta, toplumsal grupları iç gruplar ve dış gruplar diye bir ayrışmaya yönelmektedir. Buna bağlı olarak içselleştirme ve dışsallaştırma davranışları toplumsal düzeyde artmaktadır. Ötekileştirme kavramı daha çok kullanılmaktadır.

Savaş, iç savaş, ekonomik krizler, doğal afetler, iklim değişikliği gibi koşullar kitlesel göçleri artırmakta ve buna bağlı olarak göç çok önemli uluslararası bir sorun olmaktadır. Neredeyse dünya üzerinde yaşayan her insanın potansiyel bir mülteciye dönüştüğü günümüz koşullarında göçmenler hakkında empati geliştirme duygusu giderek azalmakta ve buna bağlı olarak yabancı düşmanlığı yaygınlaşmaktadır. Göçmenler, gittikleri ülkelerin vatandaşları tarafından işgalci güçler olarak algılanmaktadır. Aynı şey iç göç için de geçerlidir. Yoğun göç alan şehirlerin sakinleri, göç nedeniyle kentlerinin işgal edildiğini kendilerinin azınlıkta kaldıklarını düşünmektedirler.

Göçmenler, bir taraftan gittikleri yerlere uyum sağlamaya çalışırken, uyum sorununun getirdiği bazı psikolojik travmalarla baş edebilmek için hemşeri dernekleri, cemaatler, tarikatlar gibi oluşumların içinde yer almakta, bireysel davranış yerine grup davranışlarına yönelmektedirler. Grup dinamiği içinde hareket ettikleri için de kendilerini güvende hissetmeye çalışmaktadırlar. Göçmen karşıtlığının ve ırkçılığın arttığı dönemlerde

göçmen karşıtlığının meşrulaştırılmasına yönelik çabalarda artmaktadır. Mülteciler ve ilticacılar üzerinden bu çabalar daha kolay yapılmaktadır. Yalçın (2017) bu meşrulaştırma çabalarını, Van Leeuwen ve Wodak'ın anlatımıyla şu şekilde ifade etmektedir: “İltica edenler, daha iyi bir gelecek için evini terk eden kahraman(lar) olarak değil, ülkesinde kalıp ailesini geçindirmeyen vatan hainleri olarak algılanmaktadır. Böylelikle iki şekilde göçmen karşıtlığı meşrulaştırılmış olmaktadır: Hikâyeler yoluyla mitleştirme ve etik soyutlama, yerli nüfusla iletişim kurulmaması.” Ev sahibi ülkelerde son yıllarda göçmenler üzerinden yeni bir ırkçılık (new racism) yapılmaktadır. Yeni ırkçılığın ana teması biyolojik köken değil, kültürdür. Kültürel farklılıkların aşılamayacağına dair bir inançtan doğan yeni ırkçılık, birçok yazar tarafından “ırksız ırkçılık” olarak adlandırılmaktadır. İrksız ırkçılık, kültürel farklılıkların giderilemeyeceği inancıyla sınırların kapatılmasını kararlı bir biçimde savunmaktadır.

Göç araştırmaları geçmişte daha çok göçmenlerin uyum sorunlarına odaklanmışlardır. Gittikleri ülkede yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerilerinden oluşan bir çerçeve çizmişlerdir. Araştırmacılar aynı zamanda göçmenlerin ve onların çocuklarının gittikleri ülkelerin bir parçası haline gelmeye başladıkları görülünce sosyal, siyasal ve ekonomik katılım süreçlerinin nasıl işlediğini ele almaya çalışmışlardır.

Bu çalışmanın amacı, göçü ve göçmen sorunlarını sosyal psikolojik boyutlarıyla analiz etmektir. Bu kapsamda şu temel iki soruya yanıt aranacaktır.

- ✓ Göçmenlerin yaşadıkları sosyal psikolojik süreçler nelerdir?
- ✓ Göç edilen coğrafyalarda göçmenlerin algılanış biçimleri nelerdir?

Bu kapsamda; göç kuramları ve modelleri, göçmen sorunları, çokkültürlülük, göç, göçmen, göçmenlik, şiddet, göçmenler ve salgın hastalıklar konusunda literatürde yapılan tartışmalara yer verilmiştir. Ayrıca, göçmenlerin yaşadıkları sosyal psikolojik süreçlerin ve algıların çalışılmasında mezo düzeyde açıklamalara / kavramsallaştırmalara ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Çünkü göçmenlerin yaşadıkları bölgeleri, coğrafyaları yakınlaştıran, çok yönlü ilişkiler geliştiren, geldiği yerle bağlantısını sürdüren ama gittiği yerde de toplumsal yaşama karışmış insanlardan söz edilmektedir. Dolayısıyla, göçmenlerle ilgili algılar ve tutumların sosyal psikolojik analizi için kavramsal bir yordama yapılmıştır.

Kağıtbaşı'na göre (1985) sosyal psikolojik analiz, kişilik özelliklerini göz önüne almayan salt sosyolojik analizlerden farklı olduğu kadar bireyi içinde bulunduğu toplumun özelliklerinden ayrı tutarak yapılan psikolojik analizlerden de ayrılır; sosyal psikoloji, grup içindeki etkileşime yönelen bir disiplindir.

Toplumsal düzeyde yapılan analizler; sosyal, politik, ekonomik, kültürel ve hukuki analizlerdir. Buna karşın psikolojik analizler bilişsel, gelişimsel, anlamsal, davranışsal analizlerdir. Göç olgusu ne tek başına psikolojik analizlere ne de tek başına sosyolojik analizlere indirgenemez. Göçün toplumsal sonuçları olduğu kadar bireysel sonuçları da vardır. Ancak, bireyi toplumdaki soyutlayarak göç olgusunu açıklamak mümkün olmadığı gibi, toplumsal etkenleri göz ardı ederek de göç olgusunu anlamak mümkün değildir; en azından geçerli analizler yapmak için olası değildir. İşte tam da bu gerekçeyle göç üzerine çalışan araştırmacıların sosyal psikolojik analizlere yönelmesi gerekmektedir. Sosyal psikoloji genç bir disiplindir; bu nedenle sosyal psikolojik analiz pek çok disiplin için oldukça yeni bir analiz yöntemi sunmaktadır.

Sosyoekonomik süreçlerin, psikolojik süreçlerle etkileştiği göz önünde bulundurulduğunda, bireyin ekonomik kazanç üzerinden saygın bir konum elde etme ve benliğini olumlama yönündeki davranışları daha anlaşılır olacaktır. Tüm bu süreçleri ele alabilecek bilimsel bir disiplin olan sosyal psikolojik analize dayalı göç araştırmaları, 1980'li yıllarda başlamıştır. Ancak “bu çalışmalarda göçmenlere sadece bir karşılaştırma grubu olarak yer verilmiştir. Doğrudan göçmenlerin tutumları ve davranışları, ilk olarak Kültürlerarası Psikoloji çalışmalarında incelenmiş; göçmenlerin yeni bir kültüre uyum sağlama süreçleri (kültürlenme) ve bunu etkileyen faktörler ele alınmıştır” (Yalçın, 2017).

2. GÖÇMENLERİN YAŞADIKLARI SOSYAL PSİKOLOJİK SÜREÇLER

2.1. Kültürlenme

Yeni bir kültürel ortamının içerisine giren bireyin davranışlarında, tutumlarında meydana gelen değişmeyi ifade etmek için kültürlenme kavramı kullanılır. Bu anlamda kültürlenme ve sosyalleşme kavramlarını birbirinden ayırt etmek gerekir. Sosyalleşme belli bir kültür içerisinde oluşmaktadır ve sosyalleşme ajanları (ebeveynler, öğretmenler, akranlar, sosyal gruplar) tarafından gerçekleştirilir. Bireyin doğumundan itibaren sürekli olarak belli bir kültürel çevrenin dilini, inançlarını, değerlerini, geleneklerini belli aktarım yollarıyla benimsemesi ve ona uyması sosyalleşmedir. Oysa kültürlenme, farklı kültür ortamları içerisinde gerçekleşir. Bu anlamda

kültürlenme göç olgusu ile oldukça ilişkilidir. İç ve dış göçler, insanları farklı coğrafyalarla, farklı kültürlerle tanıştırlar. Daha açık bir ifadeyle bireyin sosyalleştiği toplumsal yapının dışında, yeni bir toplumsal yapının değerlerini öğrenme ve benimseme süreci kültürlenmedir.

Bilindiği gibi, ulusların gelişme düzeylerindeki eşitsizlikler nedeniyle sanayileşmiş toplumlar, orta gelişmişlik düzeyinde olanlar ve az gelişmiş, giderek yoksul ülkeler vardır. Birey ait olduğu ulus ve toplumsal kesim içerisinde toplumsallaşır. Dolayısıyla farklı sosyo-ekonomik yapıların insanları birbirleriyle iletişim kurmakta güçlük çekerler. Örneğin ülkemizdeki kırsal alanlardan kentlere göç olgusu, köylü ve kentli insanları büyük kentlerde biraraya getirmektedir. Bu türdeki biraraya gelmenin, etkileşim kurmanın mikro düzeydeki örneği, kapıcı-apartman sakinleri ilişkisi olabilir. Köknel (2005), “Bu iki çevre insanı arasındaki kültür farkını, âdeta gökdelenle gecekondulu çelişkisi gibi apaçık görmekteyiz. Köy gibi kapalı bir toplumdaki gelen insanlar, kentte yeniden toplumsallaşma zorunluluğuyla karşı karşıya bulunmaktadır.” Bu mikro örnekten yola çıkarak, şu tanımlamayı yapabiliriz. Bireyin içinde doğup büyüdüğü, geliştiği, benimsediği, toplumsallaştığı kültürden ayrılıp değişik bir kültüre geçmesi ve bu kültürü benimsemesi sürecine kültürlenme denir.

Türkiye’de göçmenler, göç ettikleri yerden genelde geri dönme eğilimindedirler, fakat bu eğilim göçün ilk yıllarında oluşan geçiş toplumu için geçerlidir. Geçiş toplumu süreci uzadıkça veya kentleşme sağlandıkça geri dönme isteğinde azalma oluşmaktadır. Geçtan (2003), kırsal alandan kentlere ya da başka ülkelere göç eden insanları, cesaretleri ve umutları itibarıyla Türk toplumunun en dinamik ve gelişmeye açık kesimi olarak nitelendirmektedir. Buna karşılık göç eden gruplarda toprağa duyulan özlemin ve doğadan kopmakta olmanın acısının açıkça gözlenebildiğini belirtmektedir. Bu durumda göçmenlerin, bir kısmında geri dönüş isteklerinde bir azalma değil, tersine artış oluşmaktadır.

2.2. Mülksüzleşme

Geçiş toplumunun süresini uzatan ve geri dönme isteğini azaltan çok önemli bir etken vardır; mülksüzleşme. Göç olgusu bağlamında bir ailenin doğduğu, yaşadığı coğrafyadaki toprağını, dükkân ve atölye gibi diğer geçim kaynaklarını satarak başka bir coğrafyaya yerleşmesi mülksüzleşmedir. Mal varlıklarını, geçim kaynaklarını satarak göç edenler, daha en baştan terk ettikleri coğrafyaya geri dönüş yolunun tıkanmış olduğunu bilincindedirler. Söz konusu gerçek, Türk Sinema Tarihinin en önemli üçlemesi olarak kabul edilen Ömer Lütfi Akad’ın *Gelin, Dügün, Diyet* filmlerinin ilki olan *Gelin* filminde açıkça vurgulanmıştır. Filmde göç eden ailenin “göç sürecine” bakışına değinilmekte ve farklılıklar gösterilmektedir. Örneğin; Hacı İlyas (kayınpeder) göç sürecini, “orayla (Yozgat) işimiz kalmadı” diyerek “temelli yerleşmek” için ele alırken; kayınvalide ise geriye dönme umudunu sürdürmekte ve “mendil kadar yerimiz kalmalıydı” demektedir. Kara (2018), filmdeki diyalogları göç sürecinde geri dönüş yolunun tıkanması olarak değerlendirmektedir. Kırdan kente göç edilirken “para kazanılıp” geri dönme amacını güdüldüğünün, ancak şehirde sürekli olarak girdabın içine girdikçe ve dönülecek yerde “toprak” yoksa bu sürecin kalıcılaştığını göstermektedir.

2.3. Yurt Özlemi

Gelin filmindeki bu sahne gerçekte yurt özlemidir. Göç, daha iyi yaşam koşulları elde etmek için yapılan bir etkinliktir. Yaşam koşulları zaman içerisinde görece iyileşse bile birçok göçmende yurt özlemi (homesickness) hiç azalmadan, hatta artarak devam etmektedir. Şair Nazım Hikmet, bir mültecidir. Sovyetler Birliği pasaportuyla yaşam koşulları düzelmesine, dünyanın pek çok ülkesinde kabul görmesine rağmen yoğun bir yurt özlemi yaşamaktadır. Yazdığı şu dizeler sözü edilen özlemin ifade edilmiş halidir. “Bütün yolculuk boyunca hasret ayrılmadı benden/ zaten elimde ne kaldı bu yolculuktan hasretten gayrı.” Yurt özlemi (homesickness) olarak kavramsallaştırılan bu duygu, göç eden insanların sevdiği kişilerden ve mekânlardan (ev, okul, işyeri) ayrıldığında verdiği tepkidir. Sevdiklerini ve fiziksel çevrelerini kaybeden kişilerin yaşadığı üzüntü öyle derindir ki, bir çeşit keder (grief) olarak görülmektedir. Yalçın’a göre (2017), yurt özlemi çekenlerde birtakım sağlık sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar daha çok psikosomatik sorunlardır. En fazla görülen fizyolojik rahatsızlıklar; mide ağrısı, iştahsızlık, uyku bozukluğu ve baş ağrısıdır. Psikolojik sorunlar ise dikkat dağınıklığı, dalgınlık, kayıtsızlık, bazı durumlarda da depresyondur. Yurt özlemi, zaman zaman depresif davranışların sergilenmesine neden olmaktadır.

Türk göçmenler için yurt özlemini anlatan oldukça manidar bir kavram türetilmiştir. Gurbetçilik olarak adlandırılan bu kavram, sıcak, kabullenici bir ifade olarak kullanılmaktadır. Aslında geçici göçleri tanımlamak için kullanılan gurbetçilik deyişi, Türkiye özelinde zamanla kalıcı göçler için de kullanılmaya başlanmış, özellikle Avrupa’da yaşayan Türk göçmenlerin yurt özlemini vurgulamak için kullanılır olmuştur. Başlangıçta ekonomik nedenlerle geçici olarak yapılan göçler zamanla kalıcı olmaya başlamıştır. “Gurbetçi ” ifadesi günümüzde geçici bir göçü değil, kalıcılaşmış göçmenliği ifade etmektedir. Çoğunlukla ekonomik göçler için

kullanılan “misafir işçilik”, “gurbetçilik” kavramları hem geçici göçmenliği hem de kalıcı göçmenliği kapsamaktadır (Adıgüzel, 2010). Geçici veya sürekli göçmenlik hedef ülkenin veya hedef çevrenin koşullarına göre değişse de gurbetçilik kavramı, en az bir yıldan bir ömür boyuna kadar olan süreyi kapsamaktadır. Hatta bu kapsayıcılık gelecek kuşakları da içine alabilmektedir.

2.4. Sosyal Dışlanmışlık

Göçmenlerin yurt özlemi ile sosyal dışlanmışlık duygusu arasında doğrusal bir orantı vardır. Şöyle ki, yurda duyulan özlem depresif duyguları artırır. Depresyon, bilindiği gibi yoksunluk duygusunun adıdır. Göçmen kendisini ne kadar dışlanmış hissederse, yurt özlemi de o kadar artmaktadır. 1950 sonrasında ülkemizde görülmeye başlanan köyden kentte göç hareketinin ilk örneklerini ele aldığımızda, bu dönemde kente göç edenlerin yaşadığı en önemli sorununun uyum sorunu olduğu görülmektedir. Kırsal kültürel değerlerin ve yaşam tarzlarının ister istemez kente taşınması, kentsel değerler ve yaşam tarzları ile çatışmaya yol açmıştır. Bu çatışmanın en somut örneği gecekondu alanlarının ve kültürünün oluşmasıdır. Kentin talepleri ile göçmenlerin donanımları arasındaki dengesizlik, “kırdan göç edenler ile yerli nüfus arasında yaşanan toplumsal ayrışma ve sosyal dışlanma gibi yapısal problemlerin doğmasına neden olmuştur” (Koyuncu, 2015). Göç edenlerin donanımlarındaki yoksunluklar; ekonomik yetersizlikler ve yoksulluk, düşük eğitim düzeyi ve mesleksizliktir. Sözü edilen yoksunluklar, göçmenlerin sosyal dışlanmasına neden olmaktadır.

Sosyal dışlanmışlık, iç göçle sınırlı bir durum değildir. Dış göçler, mülteci hareketleri gibi kitlesel göç hareketlerinde daha fazla ve şiddetli şekilde hissedilir. Aslında şunu belirtmekte fayda var: Göç ile ilgili kavramların insan zihninde algılanış biçiminde bir ayrımcılık, daha doğrusu olumsuzluk vardır. Göçmen, mülteci, sığınmacı kavramları göç edilen ülke vatandaşları için bizden değil anlamına gelmektedir. Söz konusu kavramlar, doğrudan ayrımcılık ifade etmektedir. Mülteciler, göçmenler, sığınmacılar yıllar sonra ilgili ülkenin vatandaşı dahi olsalar kendileri, çocukları hatta torunları bile ayrıştırıcı ifadelerle anılmaktadır. Şöyle ki, 1923 yılında Lozan Barış Antlaşması'na ek olarak yapılan sözleşme uyarınca Türk-Yunan Mübadele Anlaşması sonucunda Türkiye’de iskân edilen insanlar çok uzun süre, kısmen bugün bile muhacir diye adlandırılmıştır. Muhacir isminin önüne ‘bitli’ gibi birçok olumsuzluk sıfatı eklenmiştir. Mübadele din esasına dayanmasına ve mübadiller Müslüman olmalarına rağmen, iskân edildikleri bölgelerde ilk zamanlarda gâvur, kâfir, kefare gibi nitelendirmelerle dinsel ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Din olgusu, göçmen gruplar için başlı başına sosyal dışlanmışlık sağlamaktadır.

Din ve sosyal dışlanmışlık ilişkisi üzerinde duran Göle'nin (2015) saptamasına göre Avrupa'daki Müslümanlar, yirminci yüzyılın sonlarından itibaren kentsel dokuda, şehir manzaralarında giderek daha fazla görünürlük kazanmıştır. Büyük bir etnik ve mezhep çeşitliliğine sahip olan Müslümanlar mahalle yaşamının, sokakların, okulların, eğlence mekânlarının bir parçası haline gelmişlerdir. Azınlık toplumlarının bu şekildeki görünürlüğü karşısında çoğunlukta olanlar kayıtsız kalamıyorlar. Ülkelerindeki yeni vatandaşların farklı yaşam biçimlerinin tanıdık mekânlara yerleşmesine şaşırıyorlar ve bu durumu kabullenmek istemiyorlar. İslam'ın kamusal alandaki görünürlüğü, gündelik yaşamda özgürlüğün laik değerleriyle ve dinden uzak bir yaşam biçimiyle şekillenmiş olan Avrupalıların ortak imgeleriyle çatışmaktadır. Göle'ye göre yanıtı aranan soru şudur: Avrupa'nın bir ucundan diğerine bir dizi kamusal ihtilaf etrafında oluşan Müslüman varlığın çeşitli unsurları, Batı değerleriyle, yaşam biçimleriyle bağdaşır mı, bağdaşmaz mı?

Uluslararası göçlerde, dinsel farklılıklar göçmenlerin daha fazla sosyal dışlanmışlık hissetmelerine neden olmaktadır.

2.5. Yalnızlık

Yalnızlık ve sosyal dışlanmışlık insan zihninde benzer çağrışımları oluştursa da iki kavram birbirinden farklıdır. Biri diğerinin sonucudur. Sosyal dışlanmışlığın doğal bir sonucu olarak yalnızlık duygusu ortaya çıkar. Hangi amaçla yapılsa yapılsın göçün her türüsü, göçmene yalnızlık duygusu yaşatır. Yalnızlık kavramı, sosyal dışlanmışlık kavramına göre daha karmaşık ve güç bir kavramdır. Köknel'e göre (2005), yalnızlık acı veren ve ürkütücü bir duygunun adıdır. Hiçbir insan kolay kolay bu duyguyla yüzleşmek istemez. Köknel'e göre yalnızlığın çok farklı türleri vardır:

- ✓ Tek başına yaşaması biçimindeki somut yalnızlık,
- ✓ İnsanın kendi toplum grubuna yabancılaşma biçiminde yaşanan yalnızlık,
- ✓ Bir insanın çevresiyle ilişkilerini en aza indirerek kendi seçimi ile yaşadığı yalnızlık,
- ✓ İnsanın kendisini anlaşılmamış ve kimsesiz hissettiği gerçek yalnızlık.

Göçmenler yukarıda sayılan yalnızlık yaşantılarının her birini deneyimlerler ve yalnızlık duygusundan kurtulmak için yoğun çaba harcarlar. Bu çabaların başında gidilen yerde kendi iç gruplarını oluşturmak gelir. Göçmenlerin gittikleri yerler, kendisine yabancı olanların yaşadıkları yerlerdir. Ancak göçmen, ne olursa olsun, ne kadar yabancı bir coğrafyada olursa olsun, orada kendisi gibi olanların var olduğunu bilir. Kendisinden önce bu pratiği yaşamış olan akraba, hemşeri, yurttaş, din kardeşi gibi kimlikleri taşıyanların varlığından haberdardır. Çoğunlukla bu kimlikler, bireye göç etmesi için referans olmuşlardır. İlk etapta yalnızlık duygusuyla baş etmenin yolu, bireyin kabul göreceği hemşeri dernekleri, cemaatler gibi iç gruplara dâhil olmaktır. Göçmen bu yolla yeni bir aidiyet duygusu kazanmış olur. İç grup, üyelerine güven duyup onları severken, kendi grubunun dışında kalan diğer tüm dış gruplara şüpheyle bakar, çünkü onlar ötekidir. İç grup üyelerinin, dış gruplara kendisini ifade etmesi, kendisini kabullendirmesi, onlarla bir olması olanaksızdır. Göçmenin dış gruplara dâhil olmaktan kaçınmasının temel nedeni, dış grubun içinde yalnızlık duygusu çekmesidir. İç grup, onlara güven duygusu aşılacaktır.

Türkiye’de büyük şehirlerin her birinde kurulan ve sayıları günden güne artan hemşeri dernekleri yurtiçi göçte önemli bir iç grup dayanışması sağlamaktadır. Başlangıçta bir kentin veya ilçenin adıyla kurulan dernekler, giderek federasyonlaşma sürecine girmiştir (Örneğin Tokat Dernekler Federasyonu, Erbaa Dernekler Federasyonu gibi). Köy derneklerinin olumsuz algılanışı, onların federe olmalarına yol açmış, aynı zamanda dayanışmayı daha kolektif yapıya dönüştürmüştür. Köyden göç edenlerin kurdukları hemşeri dernekleri kentliler tarafından ilk baştan beri eleştirilmiş, bu derneklerin amaçlarının köylülüğü kente sürdürmek olduğu ileri sürülmüştür. Ancak şurası gözden kaçırılmıştır. Hemşeri dernekleri üyelerinin kentlileşmesinde olumlu görevler üstlenmiştir. Bu konuda Adıgüzel’in (2016) saptaması yerindedir. Hemşeri dernekleri köylülerin grup dinamiğini, dayanışma duygusunu, diğer bir deyişle ‘köylülüğü’ şehirlere taşımak ve yaşatmakla eleştirilirken kente uyum konusunda da önemli işlevler üstlendiğini belirtmiştir.

Hemşeri dernekleri ve benzer kuruluşlar hakkındaki farklı bir değerlendirme Yalçın’ın (2017) çalışmasında şu şekilde aktarılmıştır: “İngiltere’de Henri Tajfel ve çalışma arkadaşları bireyin kendini sosyal gruplara aidiyet üzerinden tanımladığını ileri sürmüştür. Tajfel ve arkadaşlarının iddiasına göre birey dâhil olduğu iç gurubu kayırmaktadır. Bireyler laboratuvar deneylerinde yapay koşullarda oluşturulan deneylerde bile kendi iç-grubu kayırmış, daha fazla puan ya da parayı iç-gruba dağıtmıştır. Laboratuvar ortamında, minimal koşullarda iç-gruba yönelik yandaşlık, kabullenme gibi olumlu tutumlar gerçekleşirken dış-gruba yönelik reddetme, ayrımcılık gibi olumsuz tutumlar gerçekleştirilmektedir. Birbirinin tam tersi olan bu tutumlar, gerçek grup çıkarlarının söz konusu olduğu sosyal yaşam koşullarında çok daha keskinleşmektedir.”

Dayanışmanın dışında da iç grupların çok önemli işlevleri vardır. İç grup yetersizlik duygusunu ortadan kaldırır. Yetersizlik duygusu, sadece göçmenler için değil tüm insanlar için geçerli doğal bir duygudur. Adler, insanı doğa açısından yetersiz bulmaktadır. Adler’e göre yetersizlik duygusu insanın yaradılışında vardır. İnsanlar, kendilerini kısıtlanmış ve güvensiz bir ortamda olduğunun bilincine vardığında yetersizlik duygusunu hissetmeye başlar. Yetersizlik duygusu, aslında insan için bir uyarı kaynağıdır, yaşama uyum sağlamak, statüsünü korumak ve pekiştirmek, eksikliklerini gidermek için insan farklı arayışlara yönelir. “Ben” değil, “biz” olmanın yollarını arar. Şu veya bu şekilde biz olmanın yollarını bulur insan.

Göçmenler, buldukları coğrafyalarda yetersizliklerini ve güvensizlik duygularını biz olma duygusuyla aşmaya çalışırlar. Biz olmak, başlı başına bir aidiyet duygusu olduğu içindir ki, insanlar istese de kendilerini sosyal gruplardan, ilişkilerden soyutlayıp mutlak bir yalnızlık içinde yaşayamazlar. Söz konusu durum göçmenler için de geçerlidir. Yaşamın tümü birbiriyle ilişki ve etkileşim içindedir. İnsanın yaşamı birbirini yönlendiren binlerce etkenin oluşturduğu dev bir matris içinde biçimlenir. Her etken birbirini etkiler. Bu çok dinamik etkileşim ağından insan kendini yalıtamaz. Yalıtılmışı sanabilir; ama ancak kendini aldatır (Cüceloğlu, 2015). Göçmenler, yetersizlik duygularını hedef toplumlarda kendilerinden önce var olan iç gruplara dâhil olarak gidermektedirler.

2.6. Kimlik Bunalımı Ve Kimlik Müzakeresi

Göçmenlerin yurda olan özlemleri ve bu özleme bağlı olarak yaşadıkları yoksunluk duygusu başka bir sosyal psikolojik olguyu, kimlik bunalımını tetiklemektedir. Geçtan’a göre (2003), uzun yıllar geleneksel değerlerle yetişmiş bu insanlar, kendi kültür dünyasından ayrıldıklarında ya yeni değerlerle yüzleşmek zorunda ya da varoluş problemleri yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu durumda bir kimlik sorunu/bunalımı yaşanması kaçınılmaz olmaktadır. Bu insanlar geleneksel yaşantılarıyla bir süreliğine kentin kenar mahallelerinde tutunmaya çalışırlar; aynı zamanda kentin içine nüfuz etmeye çalışarak dışlanmışlık duygusundan kurtulmak isterler. Kimlik bunalımı, geçiş toplumlarında görülen sosyal psikolojik bir olgudur. Ne var ki geçiş toplumu süreci özellikle dış göç açısından birinci kuşak göçmenler için tamamlanması gereken bir süreç iken ikinci,

üçüncü kuşak göçmenler için de tamamlanamayan bir süreçtir. Sürecin tamamlanmamış olması kimlik bunalımlarının sürmesine ve kimlik müzakeresi (identity negotiation) tartışmalarına neden olmaktadır. En genel anlamıyla kimlik müzakeresi, bir sosyal kimliğin tüm aidiyetleriyle kendisini bir başka sosyal kimlik karşısında tanınmasını ve kabul edilmesini isteme hakkı ve çabasıdır. Çokkültürlü toplumların temel dinamiklerinden birisi olan kimlik müzakeresi özellikle Batı toplumlarının başta asayiş olmak üzere, sosyal güvenlik, eğitim, hukuk gibi alanlarda politika geliştirme süreçlerinde başat rol oynamaktadır. Bauman'a göre kimlik müzakereleri, göçmenler için oldukça güç, sorunlu, çatışmalı bir süreçtir. Çoğunlukla bir göçmenin kimlik müzakerelerinden başarıyla çıkma şansı yoktur (Bauman, 2015). Çünkü Bauman'ın belirttiği gibi "toplum" onaylama ve paylaşmanın öteki adıdır; ama aynı zamanda onaylanmış olanı ve paylaşılana yüceltilmiş hale getirmekte zordur. Kimlik müzakereleri göçmen davranışlarının genelde onaylamadığı ve yüceltilmediği bir kısır döngüdür. Kimlik müzakerelerinde göçmen veya göçmen grupları birden fazla kimlik talep etmektedir. Maalouf (2008), bu tür talebin toplum dışına itilmeyle sonuçlandığını iddia etmektedir. "Daha karmaşık bir kimlik talep eden herkes toplum dışına itilmiş bulur kendini. Cezayirli bir ana babadan Fransa'da doğan bir genç, içinde apaçık iki aidiyet taşımaktadır. Aslında onun kişiliğinin bileşenleri çok daha fazladır. Dil, din, kültürel değerler, aile ilişkileri, sanat ve mutfak zevkleri Batılı ve Doğulu birçok unsurla iç içe geçmiştir. Avrupa, Batı etkileri ondaki Arap, Berberi, Afrika, Müslüman, Batı etkilerine karışmış durumdadır. Bu delikanlı, farklı kimliklerin tüm çeşitliğini dolu yaşamak konusunda kendisini özgür hissetse, Fransızlığını vurgulasa, bazıları ona hainmiş, hatta satılmış gözüyle bakacaktır. Ne zaman Cezayir'le olan bağlarını, tarihini, kültürünü, dinini ortaya koysa; anlaşılmamak, küçümsenmek tehlikesiyle, düşmanlıkla karşılaşacaktır." Maalouf'un açıklamaya çalıştığı gibi, kimlik müzakereleri her zaman sıkıntılı, yıpratıcı bir süreçtir.

Afrikalı roman kahramanı bir kızın şu sözleri Maalouf'un saptamalarını haklı çıkarmaktadır. "Çoğu gün Afrikalı bir kız olmak yerine İngiliz madeni parası olmayı isterdim. Herkes benim geldiğimi görünce memnun olacaktı" (Cleave, 2009). Bozuk para kadar değeri olmadığını düşünen birçok mültecinin olduğu inkâr edilemez. Göç edilen ülkelerin para birimleri, göçmenlerin kendi ülkelerinin para birimlerinden katbekat daha değerli olduğu için mülteciler ve diğer göçmenler ulusal kalkınmışlık bakımından kendilerini aşağılanmış hissetmektedirler.

Kimlik müzakerelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasındaki en büyük etken göçmen kategorisinde olan bireylerin kendilerini başka sosyal kategoriler içerisinde değerlendirmeleridir. Sosyolojide statü çatışması adı verilen süreç, bireyin içinde bulunduğu sosyal gruplardan ve taşıdığı sosyal kimliklerden kaynaklanmaktadır. Kimlik bunalımını aşmanın yolu, statü çatışmasını engellemekle olur. Özellikle Avrupa'da yaşayan Türklerin yoğun bir şekilde statü çatışmasından kaynaklanan kimlik bunalımları yaşadıkları görülmektedir. Müslüman, Türk, göçmen, çifte vatandaş kimliklerinin hangisini nerede, ne zaman, nasıl önceleyeceği konusunda sıkıntılar yaşamaktadırlar. Yalçın (2017), bu konuda şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: "Dinin tartışıldığı bir konferansta kendini Müslüman, diğerlerini Hristiyan olarak gören biri, göçmen konulu bir konferansta kendini göçmen, diğerlerini Alman olarak görebilmektedir. Aynı kişi Türkiye ile ilgili bir olaya dair haberi değerlendirirken kendini Türk, diğerlerini Kürt olarak ayırtılabilmektedir. Kısacası bir göçmen içinde bulunduğu sosyal bağlamın özelliklerine göre belirli bir grup üyeliğini (ulusal, dini veya göçmen) öne çıkarabilmekte ve bu üyeliği önemli bulabilmektedir." Kendini aynı sosyal kategorinin üyesi olarak algılayan, buna belirli bir duygusal önem atfeden göçmenler, grubun ve üyeliğin anlamı konusunda belirli bir sosyal uzlaşma sağladıklarında kimlik müzakerelerinin zorluğunu, yıpratıcılığını aşmak konusunda daha başarılı olabilmektedirler.

2.7. Bilişsel Uyumsuzluk

Hedef kente veya hedef ülkeye ulaşıldığı andan itibaren göçmenler çelişkili durumlar yaşarlar, çelişki durumu onların bilişsel uyumsuzluk yaşamalarına neden olmaktadır. Ancak buradaki çelişkiler uzun süreli bilişsel çelişkiler değil; kısa sürelidir. Bunu yaşayan kişi kısa bir şaşkınlık/şoktan sonra içinde bulunduğu duruma odaklanır ve onu çözmeye çalışır. Sosyal psikoloji, bu duruma "bilişsel uyumsuzluk" (cognitive dissonance), yani anlam çerçevelerinin çatışması adını vermektedir (Sennett, 2014). Göç edilen coğrafyada belirsizlik durumu sürdükçe göçmenlerin uzun vadeli planlar yapması olanak dâhilinde değildir. Diğer bir ifadeyle çelişkili durumların niceliği ve niteliği arttıkça bilişsel uyumsuzluk göçmenler için süreklilik arz edecektir. Sennett'in anlam çerçevelerinden kastı şudur: Her toplumun alt yapı kurumu vardır; buna ekonomi denir. Toplumların üst yapı kurumları da vardır; bunlar da eğitim, siyaset, din ve hukuk gibi kurumlardır. Bireyler gerek alt yapı ve gerekse üst yapı kurumlarının kendisine sunduğu yaşam pratiklerinden faydalanırlar ve bu pratikleri davranışa dönüştürürler. Yeni bir toplumsal alanının aktörü olan birey, geride bıraktığı toplumun yaşam pratiklerini ister istemez sürdürmeye çalışır, işte bu durumda anlam çerçevelerinin çatışması başlar. Göçmen, göç ettiği andan itibaren sürekli olarak yeni yaşam pratikleriyle karşılaşır ve her defasında çelişkili

bir durum yaşar. Başka bir ifadeyle bilişsel uyumsuzluk hâli ivme kazanmaya devam eder. Tüm bu süreçlerin sonucunda göçmenler, çok büyük bir hayal kırıklığına uğramaktadır. Thomas Faist, yaşanılan bu süreci cennetin cehenneme dönüşmesi diye tanımlar. “Yaşadıkları yeri terk etmek için ne kadar zorlayıcı neden olursa olsun, kendilerine vaat edilen yeni ülkeye gitmek için ne kadar çok can atarlarsa atsınlar, cennet imgesi kısa bir süre sonra yerini yeni gelenlerin kimliklerinden soyulduğu, sosyal oyluklarından atıldığı ve umutlarından mahrum bırakıldığı bir cehenneme dönüşmektedir” (Faist, 2003).

3. GÖÇ EDİLEN COĞRAFYALARDA GÖÇMENLERİN ALGILANIS BIÇIMLERİ

İnsanların sosyal davranışları onların tutumlarıyla ilgilidir. Her sosyal davranış mutlaka bir tutuma atfedilir. Genel olarak tutum şu şekilde tanımlanır: Bireyin herhangi bir objeye, olaya, düşünceye, insanlara ve kurumlara yönelik duygu, düşünce ve davranışlarını düzenleyen genel eğilimdir. “Tutum, bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili düşünce duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan bir eğilimdir” (Simith,1968’den akt; Kağıtçıbaşı, 1985).

Göçmenlerin algılanış biçimlerini açıklamak için iki temel kavramın analizinin yapılması gerekmektedir. Bunlardan birisi önyargı, diğeri ise kalıpyargıdır. Her iki kavram bireyin zihinsel şemalarıdır. Önyargı ve kalıpyargı genellikle birbirine karıştırılmaktadır. İlk olarak Allport, önyargıyı hatalı genellemelere dayanan, iticiliği meşrulaştıran inanç olarak kalıpyargıdan ayırmıştır. Wright ise önyargıyı tutum, kalıpyargıyı ise düşünce olarak birbirinden ayırmıştır (Yalçın, 2017). Önyargı ve kalıpyargının eyleme dönüşmesi ise ayrımcılıktır.

Göçmenlere karşı geliştirilen kalıplaşmış yargıların işlevleri, diğeri insanlara ve gruplara karşı geliştirilen kalıplaşmış yargıların işlevlerinden farklı değildir. Bilgi eksikliğini, bilgi boşluğunu doldurma görevini üstlenen kalıplaşmış yargılar; bireyin eksik, yanlış da olsa kolay, kısa yoldan bilgilenmesini ve bu bilgiyi sürekli olarak kullanmasını sağlar. Özellikle belirli gruplar hakkında neden kalıplaşmış tutumlar geliştiriliyor? Yani insanlar niçin başka grupları tipleştirme eğilimi göstererek onlar hakkında kalıp yargılar geliştiriyorlar? Kalıplaşmış tutumlar bir bakıma belirli gruplar hakkında sahip olduğumuz bilgilerin bir özetidir Sözü edilen gruplar, birey tarafından daha az bilinen gruplardır (Kağıtçıbaşı, 1985). Az bilinen bir grup hakkında tutum geliştirmek için başkalarından duyulan, okunan bilgiler bir araya getirilir. Böylece geliştirilen kalıp halindeki bir tutum, bireye o grup hakkında kestirme yoldan bir fikir, bir bilgi verir. Çoğu zaman o grubun bir üyesiyle karşılaşıldığında onun davranışı hakkındaki beklentiler ve tepkiler önceden ayarlanabilir. Kalıplaşmış tutumlar sayesinde az bilinen gruplar hakkında özet bilgiye sahip olmak, bireyin çevresini kendi gözünde bir düzene sokar, tepkilerini önceden ayarlayabilir.

Önyargı ve kalıpyargılar göçmenler üzerinde olumsuz, yerliler üzerinde olumlu etkiler sağlayabilmektedir. Bu etkiler organize olma, özgüven artışı gibi psikolojik işlevler olabileceği gibi, birtakım maddi avantajlar da olabilir. Kazanç elde etme, gruplararası statü ve rol farklılıklarını devam ettirmek bu türden avantajlardır. Yalçın’a göre (2017) göçmenlere karşı önyargılar, ‘yerlilerin’ ayrıcalıklı grup konumunu meşrulaştırma işlevini yerine getirmektedir. Kalıpyargıların da farklı bağlamda farklı işlevleri söz konusudur. Kalıpyargıların statükoyu meşrulaştırmak ya da sosyal kimlik ihtiyacını karşılamak gibi işlevleri olabilir. Kalıpyargılara sosyal gruplar arasındaki güç ve egemenlik ilişkileri çerçevesinde bakıldığında, güç sahibi olan grupların yanlış da olsa her türlü davranışı meşrulaşmaktadır. Örnek vermek gerekirse, Beyazların Siyahlardan üstün olduğu yönündeki ırk teorileri 1920’lere kadar Beyazların Siyahlar üzerindeki egemenliğini meşrulaştırmıştır.

3.1. Değersizleştirme

Göçmenlerin algılanış biçimlerinde en genelleyici ve kapsayıcı olanı değersizleştirme değildir. Değersizleştirme farklı biçimlerde görülebilmektedir. En baskın olan değersizleştirme biçimi insandışılaştırmadır (dehumanisation). Göçmenler, gittikleri ülkenin yerlileri tarafından genellikle iğrenç, aptal, duyarsız gibi önyargılarla algılanırlar. Onların gözünde göçmenler, saygıyı hak etmeyen değersiz varlıklardır.

İnsandışılaştırma olarak adlandırılan bu süreç sonunda kişi, kendi ait olduğu iç-grubu daha çok insan, dış grupları ise daha az insan olarak görmektedir. Kavramı geliştiren Haslam ve arkadaşlarına göre insandışılaştırma iki şekilde yapılmaktadır. İnsandışılaştırmanın birinci şekli “ahlak” üzerinden gerçekleşmektedir. “Ahlak, insanı hayvandan ayıran üst düzey bilişsel özelliktir (human uniqueness). Söz konusu bilişsel özelliğin reddedilmesi sonucunda bireyin çocuksu, olgunlaşmamış, akılcı düşünemeyen bir varlık olarak görülmesi ve bu yolla örtük olarak hayvana benzetilmesidir (Haslam, 2014). İnsandışılaştırmanın ikinci yolu “duygu” kavramı üzerinden yapılmaktadır. Duygusallık, sıcaklık, bilişsel esneklik ve ait olma gibi insana özgü doğal özelliklerin (human nature) reddedilmesi sonucunda açık veya örtük bir biçimde insanın bir objeye ve makineye benzetilmesidir (Haslam, 2014). Yalçın’a göre Nazi döneminde Yahudilerin sığana

benzetilmesi, Klu Klux Klanı'nın Afrikalı Amerikalıları maymuna benzeterak linç etmesi, Rwanda iç savaşında Hutu'ların Tutsi'leri hamam böceklerine benzeterak soykırım uygulaması, İnsandışılaştırmanın modern çağa ait örnekleridir. Benzer örnek, katliam, soykırım gibi sonuçlar doğurmasa da son yıllarda Türkiye'de de görölmektedir. Bilindiği üzere Türkiye, Suriye'de çıkan iç savaştan sonra yoğun bir şekilde mülteci akınına uğramıştır. Suriyelilerin, Türk nüfus tarafından algılanış biçimini ele alındığında, asalak kavramı en sık kullanılan kavramlardan birisi olduğu görölmektedir. Suriyelilerin asalak olarak değerlendirilmesi Haslam ve arkadaşlarına göre insandışılaştırma, daha hafif bir tabirle insanlıktan çıkarmadır. Ekici (2019)'un aktarımına göre, Mersinli katılımcılar Suriyelileri kültürel olarak kendilerinden farklı görmekte, onlarla komşuluk yapmak istememekte, Suriyelilerin komşuluklarından rahatsızlık duymaktadırlar. Bunun yanısıra, yerel halk; Suriyelileri pis, kaba, rahat, dağımık ve kavgacı gibi negatif terimlerle tanımlamakta, kültürel olarak kendilerinden farklı görmekte dirler.

Leyens ve meslektaşlarının insandışılaştırma yerine daha yumuşak bir kavran olan alt-insanlaştırma (infrahumanisation) kavramını kullandığı anlaşılmaktadır. (Yalçın, 2017). Daha sert veya daha yumuşak olduklarına bakılmaksızın her iki kavram aynı anlama geldiği söylenebilir. Yukarıda verilen örneklere bakıldığında insandışılaştırma ve alt-insanlaştırma kavramları her türlü ayrımcılığı, şiddeti, mezalimi ve soykırımı meşrulaştırma aracı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Göçmenlerin insandışılaştırma ve/veya alt-insanlaştırması için kullanılan çok sayıda önyargılar bulunmaktadır.

3.2. Göçmenler Şiddete Ve Suça Eğilimlidir

Ülkelerin yerli nüfusları, ülkelerindeki göçmenleri şiddete eğimli potansiyel suçlular olarak değerlendirmektedir. Sanılanın aksine göçmenlerin buldukları ülkede suça karışmaları ve suç işleme oranları oldukça düşüktür. Türkiye üzerinde örneklendirmek gerekirse, Anadolu Ajansının 22.10.2018 tarihli bültenine göre, yılbaşından itibaren 9 aylık dönemde ülke genelindeki 1 milyon 992 bin 606 olayın yüzde 1,46'sının Suriyeliler tarafından gerçekleştirildiği, geçen yılın aynı dönemle mukayese edildiğinde söz konusu oranın yüzde 1,53 olduğu kayıtlara geçmiştir.

Göçmen kavramının mültecileri, düzensiz göçmenleri ve sığınmacıları da kapsadığını bir kez daha hatırlamak gerekiyor. Bu hatırlatmayı yapmamızdaki amaç şudur: Bir ülkeye sığınan mülteciler, düzensiz göçmenler, herhangi bir suça karıştıklarında yakalanacaklarını ve sınır dışı edileceklerini bilirler. Diğer göçmenler ise pasaportlarının, oturma izinlerinin ellerinden alınacağını bilirler. Göçmenlerin şiddet yanlısı ve suça eğilimli oldukları algısı onların düşmanca görünmesine neden olmakta, bunun sonucunda göçmenlere karşı şiddet davranışları oluşmaktadır. Söz konusu şiddet ırkçılık temeline gün geçtikçe daha da yükselmektedir. Almanya, Fransa, İngiltere gibi Batı Avrupa ülkelerinde doksanlı yılların başından itibaren artarak devam eden yabancı düşmanlığını Balibar ve diğerleri yeni ırkçılık (new racism) olarak adlandırmaktadır. Göçmen işçi toplulukları uzun zamandan beri ayrımcılığa ve ırkçı klişelerle dolu yabancı düşmanı şiddet hareketlerine maruz kalmaktadır (Balibar, 2013). Balibar buradan yola çıkarak yeni ırkçılığı şu şekilde açıklıyorlar: Göç kategorisinin ırk kavramını ikame edici ve "sınıf bilinci"ni parçalayıcı bir etken olarak işliyor olması. Her iki yazara göre bu işleyiş yeni ırkçılık hakkında bazı ipuçları vermektedir. Yeni-ırkçılık "sömürgecilikten kurtuluş" çağına, eski sömürgelerle eski metropoller arasındaki nüfus hareketlerinin tersine çevrilmesi, insanlığın tek bir siyasal alan içinde parçalanışına ait bir ırkçılıktır (Balibar, 2013). Yazarlar yeni-ırkçılık terimine yeni bir anlam daha yükleyerek, farklı bir ırkçılık terimi daha üretmekte, bu yeni terime "ırksız ırkçılık" adını vermektedirler. Balibar, ırksız ırkçılığın göç temelinde Fransa dışında, özellikle Anglosakson ülkelerinde çoktan beri geliştiğini ileri sürmektedir. İrksız ırkçılıkta baskın tema biyolojik bir soyaçekim değil, kültürel soyaçekimdir. Bu iddianın dayanağı şu şekilde açıklanabilir: Bazı grupların ya da halkların diğerlerine karşı üstünlüğü yoktur. Buna karşılık sınırların kaldırılması sakıncalıdır; çünkü hayat tarzları ve gelenekler oldukça farklıdır ve birbirleriyle bağdaşmamaktadır. Sonuç olarak ırksız ırkçılar sınırların kapatılmasını, göçmen hareketliliğinin durdurulmasını savunmaktadırlar.

İrksız ırkçılık, üstü kapalı bir ırkçılıktır, açık ırkçılığa olduğu gibi diğer ırklara düşman gözle bakılmaktadır. Başka birisini veya başka bir ırkı düşman olarak görmek, öğretilen bir şeydir ve psikolojik bir olgudur. "Düşman zarar verir" düşüncesi egemen bir düşüncedir. Bu nedenle düşmandan korkulmakta ve ona karşı tepki geliştirmektedir. Korku, insanları en yapılmayacak şeyleri yapmaya götüren bir duygudur. İrksız ırkçılıkta düşman görülen ırka karşı korku giderek artmakta ve bu korku daha fazla şiddeti beslemektedir.

3.3. Göçmenler Çalışma Barışını Tehdit Ediyorlar

Göç alan ülkelerin yerli nüfusu, küresel kapitalizm sürecinin başlamasıyla birlikte ülkelerindeki göçmen gruplarını çalışma barışı açısından bir tehdit olarak algılamaktadır. Bu tehditleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- ✓ Göçmenler, yerli nüfus için bir istihdam sorunu teşkil ediyorlar.
- ✓ Göçmenler, istihdam alanında haksız rekabete neden oluyorlar,
- ✓ Göçmenler, işgücü piyasasında ücretlerin düşmesine neden oluyorlar,
- ✓ Göçmenler, yerli nüfusun işsiz kalmalarına neden oluyorlar,
- ✓ Göçmenler, sendikal hakların zayıflamasına ve güvencesiz işçiliğe neden oluyorlar,
- ✓ Göçmenler, emlak fiyatlarının ve konut kiralalarının yükselmesine yol açmaktadırlar.

Bu iddialar ilk bakışta doğru olarak görülebilir. Ancak bu iddialar doğrudan göçmenler üzerinden doğrulanamaz; çünkü başlangıçta işgücüne duyulan gereksinim nedeniyle gittikleri yerlerde kabul gören göçmenler, işgücü piyasası daraldıkça istenmeyen toplumsal gruplara dönüşmektedirler. Bu saptamayı Almanya üzerinden örneklemek ve açıklamak mümkündür. Almanya, II. Dünya Savaşı'nın öncesinde ve sonrasında göç alan bir ülkedir. Savaşın sonuna Almanya'nın ikiye bölünmesi ile Doğu Almanya'dan kaçanlar, Batı Almanya'nın işgücünü oluşturmaya başlamıştır. 1961 yılında Berlin Duvarı'nın inşa edilmesiyle Batı Almanya, kendi ulusundan sağladığı ucuz emek gücünden yoksun kalmış ve bu nedenle Türkiye'nin de dâhil olduğu Akdeniz ülkelerinden işgücü talep etmiştir. O dönemdeki adıyla Batı Almanya'nın bu talebinin masum bir talep olduğu söylenemez. Diğer Batı Avrupa ülkeleri için de aynı durum söz konusudur.

Fransa, savaş öncesinde Polonya'dan, savaş sonrasında Kuzey Afrika, İtalya ve İspanya'dan işçi getirmiştir. İngiltere'nin işgücü ihtiyacını sömürgelerinden karşıladığı bilinen bir tarihsel gerçekliktir. İngiltere işgücü ihtiyacını en fazla olarak Güney Hindistan'dan ve Batı Hint Adalarından sağlamıştır. İngiltere'nin bu politikası savaş sonrası dönemde yeni bir vahşi kapitalizm dalgasının yükselmesine yol açmıştır. Yalçın (2017), İngiltere'nin o dönemdeki durumunu şu şekilde açıklamaktadır: “Yerli işçilerin büyük bölümü sendikalarda örgütlü olduğu için işverenlere maliyeti (sigortaların tutarı, eğitime ayrılan bütçe gibi) daha yüksektir. Onun yerine “ucuz ve uysal” işgücü ithal etmek daha kârlı bir iştir. Böylece göçmen işçiler, hem daha ucuza çalıştırılmış hem de büyük ölçüde örgütsüz olduklarından işe alınmaları ve işten çıkarılmaları daha kolay olmuştur.”

Göçmenlerin hedef ülkeye ulaşmasıyla birlikte, yoğun olarak yerleştikleri bölgelerde doğal olarak konut ihtiyacı ortaya çıkmakta, emlak fiyatları ve konut kiralalarında beklenmedik artışlar görülmektedir. Bu durum, yerli nüfus tarafından göçmenlere hasmane tutumlar takınılmasına neden olmaktadır. Özellikle kitlesel göçlerin yaşandığı anlarda bu durum daha belirgin ve şiddetli bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de Suriye İçsavaşından sonra Güney illerinde söz edilen emlak sorunları yaşanmıştır. Özpınar'ın (2016) saptamasına göre, “Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye geldiği tarihten itibaren ev kiralaları ve fiyatlarında artışlar olmuştur. Ayrıca Suriyeli mültecilerin yoğun olduğu kentlerde artan işsizlik oranları, toplumda Suriyelilerin yerli nüfusun elinden işlerini aldığına yönelik algılar oluşturmaktadır.”

3.4. Göçmenler Siyasal Düzeni Tehdit Ediyorlar

Göçmenlerin siyasal düzeni tehdit ettiklerine dair algılar, göç alan her ülkede ortaya çıksa da Körfez ülkelerinde bu durum oldukça somut bir şekilde görülmektedir. Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'dan sonra en çok göç alan ülkeler Körfez ülkeleridir. Ancak Körfez ülkeleri göçmen tercihlerinde ırkçılık yaparak, diğer Arap ülkelerinden özellikle 1990 yılından itibaren işçi alımını durdurmuş, Körfez ülkelerinin işçi tercihleri Asyalı işçilerden yana olmuştur. Körfez ülkelerinin Arap işçiler yerine Asyalı işçileri tercih etmesinde politik ve ekonomik nedenler etkili olmaktadır. Arap işçilerin bölge ülkelerindeki monarşi karşıtı, Sovyet yanlısı, sekülerist ideolojileri benimsemesinden duyulan kaygı, bunlardan biridir (Yalçın, 2017). 1970'li ve 80'li yıllarda Halk Cephelerine katıldıkları gerekçesiyle Körfez ülkelerinde birçok Arap işçi aleyhine dava açılmış, cezaevine gönderilmiş ya da sınır dışı edilmiştir. Onların yerine getirilen Asyalı işçiler hem politik eylemlere katılmamışlar, vatandaşlık talebinde bulunmamışlar hem de ailelerini yanlarında getirmemişlerdir. Asyalı işçilerin uysallığı, konuk işçi olmaya razı olmaları Körfez ülkelerinin onları tercih etmesinde başat etkindir.

Asyalı işçiler, sadece Körfez ülkeleri için ucuz ve uysal işgücü kaynağı değildir. Türkiye’de de başta Afgan ve Özbek olmak üzere Asyalı işçiler tercih edilmektedir. Afgan ve Özbeklerin tercih edilmesindeki temel motivasyon, tüm göç alan ülkelerde olduğu gibi ucuz ve uysal işgücüne kolay erişimdir. Türkiye’deki Afgan ve Özbeklerin birçoğu düzensiz göçmenlerdir ve bu gerçek, onların uysallığını daha da artırmaktadır. Robin Cohen’in adlandırmasıyla bu durum ‘new holets’dir. Türkçe bir ad vermek gerekirse yeni esirlerdir, kavramın daha doğru anlaşılması için yeni köleler adlandırmasını yapmak daha doğru bir tercih olabilir. Yeni esir veya yeni köle, her ikisi de zihinsel şemamızda aynı yere oturtulabilir. Cohen bu yargıya nasıl ulaşmaktadır? Bu sorunun yanıtını aslında Peter Stalker (1994) vermektedir: “Kölelik kaldırıldıktan sonra emek göçü diğer kıtalardan getirilen sözleşmeli işçilerle devam etmiştir. Denizaşırı insan ticareti yapan tüccarlar, işçileri beş yıl veya daha uzun sürelerde senet karşılığında yükümlülük altına almış ve kölelik koşullarını aratmayacak koşullarda çalıştırmıştır.” Stalker’in vurguladığı gerçek, Türkiye dâhil göç alan tüm ülkeler için geçerlidir. Düzensiz göçmenlerin pasaportlarının elinden alınması, onların belirlenmiş sürelerde köle gibi çalıştırılmasına neden olmaktadır.

Dünyada düzensiz göçmenlerin sayılarının giderek artıyor olması, işgücü piyasasında daha fazla yer almaları dikkate alındığında göçmenlerin gittikleri ülkede siyasal düzeni tehdit ettikleri algısı geçersiz bir algıdır. Göçmenlerin siyasal düzeni tehdit edecek ne güçleri ne de niyetleri vardır. Birçok göçmenin kendi ülkelerindeki rejimden kaçması, refah, adalet, barış arayışında oldukları unutulmamalıdır.

3.5. Göçmenler Sağlığı Tehdit Etmektedir

Göçmenlerin sağlığı tehdit algısı yeni bir algı değildir, ayrıca bu algıyı destekleyen birçok tarihsel örnek mevcuttur. Bulaşıcı hastalıkların yoksulluğa bağlı yetersiz temizlik, yetersiz beslenme ve yetersiz aşılamadan kaynaklandığı düşünülürse, ‘göçmenler sağlığı tehdit etmektedir’ önermesinin geçerli bir önerme olduğu görülmektedir. Salgın hastalıkların tarihçesi incelendiğinde göç dışındaki diğer nüfus hareketlerinin etkisi göz ardı edilemez. Savaşların, uzun süreli işgallerin salgın hastalılardaki etkisi göçlerden oldukça fazladır. James C. Davis (2018), Azteklerle, İspanyollar arasında yapılan savaş için şunları yazmıştır: “İspanyolların kendi saflarında savaşan, sahip oldukları silahlardan daha imha edici olan bazı sessiz destekçileri vardı: Avrupa’dan beraberlerinde çiçek hastalığı, kızamık ve dizanteri mikropları getirmişlerdi. Avrupalılar için bile bu hastalıklar öldürücü olabilirdi. Eski Dünya’dan ve o dünyanın salgın hastalıklarından bu kadar yalıtılmış durumdaki Amerika Yerlileri içinse bu hastalıklar çok daha öldürücüydü. İspanyolların tersine, Eski Dünya’nın mikroplarına karşı hiç bağışıklıkları yoktu. Virüsü nefes yoluyla bulaştırabilen çiçek hastalığı en kötüsüydü. 1519 yılının başında Hispaniola Adası’na yayılarak adadaki yerlilerden çoğunu öldürdü. Hiç de tesadüfi olmayan bir seyir izleyerek Aztek İmparatorluğunu kırıp geçirdi; çoğunlukla bir kentteki insanların yarısını öldürüyordu. Hastalık, büyük bir olasılıkla bağışıklığı olan İspanyollara pek bir şey yapmıyordu, ama kenti savunan Azteklerin nerdeyse yarısını öldürdü.”

Çok eski zamanlardan beri halk sağlığının her tür nüfus hareketliliğinden etkilendiği bilinmektedir. Bulaşıcı hastalıklar epidemiyolojisi açısından bakıldığında da, göç süreci ve enfeksiyon hastalıkları arasındaki ilişki kabul edilmiş durumdadır. Halen, göçmenler arasında ishalleri hastalıklar, kızamık, sıtma, akut solunum yolu enfeksiyonları, tüberküloz, meningokok enfeksiyonu, hepatit ve HIV/AIDS gibi enfeksiyon hastalıkları en sık gözlenen hastalık ve ölüm nedenleri arasındadır (Çıtıl & Eğri, 2017). Bununla birlikte göçmenlerin, ev sahibi ülkelerde salgın hastalıklara yol açtığına dair sistematik kanıtların olmadığı halk sağlığı uzmanlarınca vurgulanmaktadır. Göçmenlerin salgın hastalık riski taşımadıkları, aksine mülteci kampları gibi kötü yaşam koşullarına maruz kaldıkları için bulaşıcı hastalıklara yakalanma risklerinin yüksek olduğu konunun uzmanları tarafından iddia edilmektedir. Dedeoğlu’na göre (2016), göçmenler bulaşıcı hastalık getirmiyorlar, tam tersine yabancı bir ortama geldikleri ve kötü koşullarda yaşadıkları için bulaşıcı hastalıklara yakalanmaktadırlar. “Kalabalık ortamlarda yaşamaktan kaynaklanan grip, menenjit, uyuz, pnömoni, bronşit göçmenler için büyük bir sağlık riskidir. Bebeklik ve çocukluk dönemi aşılı aksamış olduğundan çocuk sığınmacılarda suççuğu, difteri, boğmaca, kabakulak, neonatal tetanoz gibi hastalıklar yoğun olarak görülmektedir. Erişkinlerde cinsel yolla bulaşan hastalıklar, Kırım-Kongo Kanamalı Ateş Hastalığı gibi yeni hastalıklarda bir artış beklenebilir. Sığınmacılara, kamplarda ve kamp dışında yaygın olarak polio ve kızamık aşılı yapıldığı için bu hastalıklarla ilgili olarak sporadik vakalar görüle bile bir salgın ihtimali düşüktür.”

3.6. Göçmenler Tembeldir

Göçmenler tembeldir kalıpyargısı aklın yasalarına terstir. Şöyle ki, göçmenlerin sadece mülteci ve sığınmacılardan oluşmadığını, yine göçmenlerin tamamının mülteci ve sığınmacılar gibi kamplarda yaşamadığını bilmekteyiz. En azından ekonomik göçleri esas aldığımızda, hedef ülkeye varan bir göçmenin tembellek yapma şansı yoktur. Türkiye son yıllarda Sahra Altı Afrika ülkelerinden yoğun bir şekilde göç

almaktadır. Afrikalı göçmenlerin çoğu İstanbul'un hemen hemen her semtinde başta işportacılık olmak üzere her türlü işte çalışmakta, önlerine çıkan her iş fırsatını sonuna kadar kullanmaktadırlar. Bugünkü konumunda Türkiye'nin dışarıdan göç çekmesi bir olumluluk sayılabilir. Özellikle büyüyen ihracat sektöründe Afrika ticaret payının artmasına neden olan Afrikalı göçmenler rehber/kargo işlerinde çalışmaktadırlar. Afrikalı göçmenlere iş ve çalışma sahası açanlar, bütün göçmen gruplarında olduğu gibi İstanbul ve başka illere önceden gelmiş olan Afrikalı hemşerileridir. Birçok ağızdan, hatta bazen çok yetkili ağızlardan, göçmenler hakkında "vatandaşın ekmeğini çalyorlar" veya "işini kapıyorlar" gibi sözler duyulmaktadır. Bu sözler doğru gibi görünse de ispata muhtaçtır. Şaul (2013), bu iddialara tersinden okuyarak göçmenlerin, özellikle Afrikalı göçmenlerin Türk vatandaşların işlerini çalmadıklarını iddia etmektedir. Bunun birkaç nedeni vardır: Birincisi, Batı ve Orta Afrika'dan gelenlerin birçoğu serbest işlerde çalışıyorlar; kimsenin işini almadıkları gibi eskiden bulunmayan hizmetler ve ürünler sunuyorlar, üstelik başkalarına istihdam açıyorlar. İkincisi, bütün göçmenler harcamalarıyla tüketim ve hizmet pazarının genişlemesine katkıda bulunuyor; vergi ödeyerek, en azından KDV ödeyerek, toplu araçlar kullanarak kamu harcamalarına pay aktarmaktadırlar.

3.7. Göçmenler Sosyal Dokuya Zarar Veriyorlar

Bu algı daha çok kadın göçmenler üzerinden oluşturulmaktadır. Göçmen kadınların gittikleri ülkelerde daha çok ev işlerinde çalışmaları, bazı durumlarda yatılı ev çalışanı olarak kalmaları tacizlere, tecavüzlere uğramalarına neden olmaktadır. Buna rağmen, tam tersi bir şekilde mağdur değil, seks işçisi gibi algılanmalarına yol açmaktadır.

Kadın göçmenler, küreselleşme ile birlikte göç olgusunun yeni aktörleri haline gelmiş ve sayıları yıldan yıla artmaya başlamıştır. Dedeoğlu ve Gökmen'e göre (2020), günümüzdeki göçmen profillerine bakıldığında yüksek okul mezunu, eğitilmiş ve nitelikli insanlar göç hareketlerinde çeşitlilik oluşmaktadır. Artık gençler ve kadınlar tek başına eğitim ve çalışma amacıyla sınırötesi ülkelere gitme konusunda daha istekli ve görünür olmuşlardır.

Göçmen kadın emeğini ve istihdamını ele alan araştırmalar, ev içi hizmetler denilen kayıt dışı ve güvencesiz mesleklerde çalışarak ekonomik faaliyetlerde yer aldıklarını göstermektedir. İnsan sermayesi açısından eğitilmiş ve niteliksiz olan kadın göçmen işçilerin birçoğu, düzensiz göçmen olduğu için zorunlu olarak yatılı ev işlerinde çalışmaktadırlar. Ev içi hizmetlerde daha çok göçmen kadınların çalışıyor olması, cinsiyetçi ve ırkçı bakışı güçlendiren bir nitelik taşıdığını da göstermektedir. Ev içi hizmetlerde daha çok göçmen kadınların çalışıyor olmasının bir nedeni de oturma izni olmayan göçmenlerin sınır dışı edilme korkusudur. Bu nedenle göçmen kadınlar için ev hizmetleri sadece popüler meslek değil, aynı zamanda bir sığınak anlamına gelmektedir (Dedeoğlu & Gökmen, 2020). Ev hizmetlerinde çalışan kadın göçmenler, erkek göçmenlere oranla daha dezavantajlı göçmen grubunu oluşturmaktadır. Genelde küçük çaplı işlerde temizlikçi olarak istihdam edilmektedir (Morokvasic, 2015).

İrkçı ve cinsiyetçi söylemler giderek bir kalıpyargıya dönüşmekte ve neredeyse bütün göçmen kadınların namus yoksunu olarak algılanmasına yol açmaktadır. Bu yöndeki kalıpyargının oluşması çoğunlukla bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Gerçek olan şu ki, göçmen kadınların birçoğu gittikleri ülkelerde seks işçiliğine zorlanmaktadır. Bu zorlamanın nedeni yasadışı yollardan göç etmiş olmalarıdır. Cinsel sömürü amaçlı kadın ticareti dünyanın pek çok yerinde 1980'lerden itibaren yeniden ulusların gündemine gelmiştir (Kelly ve Regan, 2000). Dil yetersizliği ve bilgi eksikliği de çoğu göçmen kadını kolluk güçleri karşısında daha savunmasız hale getirmektedir. Dolayısıyla herhangi bir haksızlığa ya da şiddete uğradıklarında 'fahişe' etiketi veya 'yabancı' kimlikleri, göçmen kadınların yardım almasını engellemektedir (Coşkun, 2014).

Göçmenlerin sosyal dokuyu bozduğu iddiası yerli nüfus tarafından sıklıkla dile getirilmektedir; aynı sıklıkta göçmenler de yerleştikleri bölgelerin kendi değerlerini, inançlarını olumsuz yönde etkilediğini, söz konusu olumsuz etkiden kendilerini korumak için mücadele ettiklerini düşünmektedirler.

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Göçmenler hakkında önyargılar ve kalıp yargıların bilgi eksikliği ve bazı yanlış uygulamalara meşruiyet aramak amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu önyargıların başında "değersizleştirme" gelmektedir. Göçmenler, gittikleri ülkenin yerlileri tarafından genellikle iğrenç, aptal, duyarsız gibi önyargılarla algılanırlar. Onların gözünde göçmenler, saygıyı hak etmeyen değersiz varlıklardır. Bu bağlamda göçmenlerin suça ve şiddete eğilimli oldukları, çalışma barışını tehdit ettikleri, Siyasal düzeni tehdit ettikleri ve sosyal dokuya zarar verdikleri, tembel oldukları ve hatta toplum sağlığını tahdit ettikleri gibi önyargılar, kalıplaşmış düşünceler vardır. Gerçekte ise durum tam tersini göstermektedir. Araştırmalar göçmenlerin gittikleri ülkelerin toplumsal düzenini risk etmedikleri gibi ekonomik değer yaratmaktadırlar.

Bu çalışmanın diğer bir boyutu ise, göçmenlerin hem geldikleri hem de gittikleri yerle ilgili yaşadıkları bazı sosyal psikolojik duygu durumlarıdır. Bunların başında kültürlenme gelir. Göçmenler gittikleri yerin sosyal yaşamına uyum sağlamak adına bireyin sosyalleştiği toplumsal yapının dışında, yeni bir toplumsal yapının değerlerini öğrenme ve benimseme gayretinde oldukları görülmektedir. Çünkü geri dönme beklentileri zamanla ortadan kalkmaktadır. Geri dönme isteğini azaltan etkenlerin başında mülksüzleşme gelmektedir. Göçmenlerin çoğu doğduğu, yaşadığı coğrafyadaki toprağını, dükkânını ve diğer geçim kaynaklarını satarak göç etmektedir. Mal varlıklarını, geçim kaynaklarını satarak göç edenler, daha en baştan terk ettikleri coğrafyaya geri dönüş yolunun tıkanığının bilincindedirler. Göçmenlerin yaşadıkları diğer duygu durumlarının başında yurt özlemi, sosyal dışlanmışlık, yalnızlık, kimlik bunalımı/karmaşası ve uyumsuzluk gibi sorunlarla da baş etmek zorundadırlar. Göçmenlerin yurda olan özlemleri ve bu özleme bağlı olarak yaşadıkları yoksunluk duygusu başka bir sosyal psikolojik olguyu, kimlik bunalımını tetiklemektedir. Göçmenlerin yurt özlemi ile sosyal dışlanmışlık duygusu kişiyi aynı zamanda yalnızlığa sürüklemektedir. Nazım'ın dizelerinde şu şekilde anlam bulur yurt özlemi: "Bütün yolculuk boyunca hasret ayrılmadı benden/zaten elimde ne kaldı bu yolculuktan hasretten gayrı." Yurt özlemi olarak kavramsallaştırılan bu duygu, göç eden insanların sevdiği kişilerden ve mekânlardan (ev, okul, işyeri) ayrıldığında verdiği tepkidir. Sevdiklerini ve fiziksel çevrelerini kaybeden kişilerin yaşadığı üzüntü öyle derindir ki, bir çeşit keder olarak görülmektedir.

4.1. Tartışma

İnsanlık var oldukça göç olgusu varlığını devam ettirecektir. Jenny Erpenbeck, göçün sürekliliğini, yazdığı romana verdiği adla, "gidiyor, gitti, gitmiş" diye açıklıyor (Erpenbeck, 2018). Küresel yaşam biçimi göçü daha da hızlandıracaktır. Göçün hızlanmasında, önceki dönemlerde görülmeyen başka bir göç nedeni etkili olmaya başlamıştır ve bu etki küresel ısınmaya çözüm bulunmadığı sürece artacaktır. Ekşi'nin de belirttiği gibi farklı bir mülteci türünden "iklim mültecileri" veya "çevre mültecilerinden" söz edilmeye başlanmıştır (Ekşi, 2016).

İnsanların topluluk halinde yaşamaya başladığı tarihten itibaren var olan "biz" ve "ötekiler" kavramı, bir yandan bireyler arasında bir bütünlük sağlarken diğer taraftan insanlarda doğuştan var olan korunma mekanizmasıyla "ötekilerden" yabancılaşmaya, korkuya ve en sonunda nefrete dönüşmektedir (Vardal, 2015). Nefret, olumsuz bir duygudur, bu yönüyle sosyal psikolojinin alanı içerisine girmektedir. Nefret söylemi ise daha çok iletişim, hukuk bilimlerinin konusudur. Nefretin tanımı ve nefret suçlarının kategorize edilmesi konusunda henüz bir uzlaşma sağlanmadığı anlaşılmaktadır. Nefret söyleminin uluslararası düzeyde kabul görmüş tek tanımı, 1997 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin nefret söylemiyle ilgili aldığı Tavsiye Kararı'nda yer almaktadır. Bu kararda nefret söylemi şu şekilde tanımlanmaktadır: "İrkçi nefret, yabancı düşmanlığı, anti-semitizm ve hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her tür ifade biçimi."

Nefret söyleminin artması ve sürekli olarak dolaşımda tutulması ulus ve din temelli çatışmalara yol açmakta ve giderek uluslararası terörizmin şiddetlenmesine neden olmaktadır. Her terör eylemi göçmen karşıtlığını artırmakta ve Göle'nin de belirttiği gibi birlikte yaşama pratiklerine darbe vurmaktadır. "Terör eylemleri kamusal alanları hedef alır; sokak, tren garı, metro, otobüs gibi dolaşım yerlerine saldırır; kafe, diskotek, gençlik kampı gibi karşılaşma/ buluşma mekânlarını vurur; sinagog, camii gibi ibadet yerlerine; okul, banka, pazar yeri, alışveriş merkezi gibi mekânlara; müze, kütüphane gibi kültürel kurumlara saldırırlar. Kısacası bir topluluğun üyeleri arasında bağların kurulduğu tüm mekânlar hedef haline gelir. Terör saldırıları kamusal yaşamın kalbine vurarak demokratik birlikte yaşamı örseleyici bir etkide bulunurlar."

Nefret Söylemi daha çok yabancıları hedef almaktadır. Ekonomik nedenleri bahane etmektedirler; daha doğrusu refahın yabancı göçmenlerle paylaşmak zorunda kalmaları ve işsizlik gibi sebeplerle nefret söylemini meşrulaştırmaktadırlar. Nefret söylemi, ırkçı saldırıları ve şiddeti artırırken farklı etnik gruplarda korku oluşturmakta, yabancıları "düşman" olarak işaretlemektedir" (Binark & Çomu, 2011).

Nefret söylemi, var olan ve süregelen olumsuz bir iletişim biçimidir. Sözü edilen olumsuz iletişim süreci, sosyal psikolojik temellidir. Daha açık bir ifadeyle tutumlar, önyargılar, kalıpyargılar bu olumsuz iletişimin biçimlenmesinde başat unsurlar olarak yer almaktadırlar. Doğru ve etkili iletişim kurmak doğru kaynaktan çıkan mesajın, doğru kanallardan çıkarak geçek alıcısına ulaşması ve gerçek alıcının doğru geri bildirim vermesiyle mümkün olur. İnsanların geliştirdikleri tutumlar, iletişim kazalarına ve aksamalarına neden olmaktadır. Bu anlamda göçmen gruplar kendilerini ifade etmek için gerekli iletişim kanallarını bulmakta zorluk çekmektedirler. Çünkü karşılarında aşmaları gereken önyargılar ve kalıpyargıların yanı sıra kendilerinden kaynaklanan "dil yetersizliği", "beceri eksikliği" gibi dezavantajları vardır.

Süreç içerisinde göçmen davranışlarında da değişiklikler görülmektedir. Örneğin yetmişli yıllarda Avrupa'ya göç eden Türkiyeli işçiler; içine kapanık, görünür olmak istemezken, şimdi daha çok görünür olmayı, kamusal alanda daha fazla söz sahibi olmayı talep etmektedirler. Kamusal alandaki taleplerin artması göçmenlerle, yerli nüfus arasındaki bütünleşme sürecinde ayrışma ve bozulmalara yol açmaktadır. Dolayısıyla uyum süreci karmaşık bir süreçtir (Adıgüzel, 2016). Göçmenler gittikleri yerlere sadece bedenlerini götürmezler, umutlarını, hayallerini de götürürler; değerleriyle giderler. Göç ettikleri topluma bu şekilde dâhil oldukları için de gerekli bilgileri yeniden tecrübe etme konusunda zorlanmaktadırlar. Egemen kültürün içinde yaşayan insanlar kendilerini başkalarının tanımladığı gibi görmektedirler. Bu nedenle egemen kültür, sorunlu olarak gördüğü bir topluluğun bütünleşme çabalarını görmezden gelmektedir. Göç edilen toplumun sosyal normları üzerinden göçmenlerin sürekli eksiklikleriyle gündeme gelmesi bir ayrışma zemini yaratmaktadır (Erçin & Adıgüzel, 2017). Günümüzde göçmenler gittikleri, yerleştikleri ülkelerde egemen kültürün onları tanımladığı biçimiyle değil, kendi kimlikleriyle, kendi tanımlarıyla var olmak istiyorlar. Bu davranış biçimini kısaca asimilasyona direnme olarak tanımlanmaktadır.

4.2. Öneri

Bu çalışmada hem bir son söz hem de bir öneri olarak şunu söylemek mümkündür: Küreselleşen bir dünyada göç ve göçmenler üzerindeki çalışmaların daha iyi anlaşılabilmesi için sosyal psikolojinin kavramlarından yararlanılması, kavram analizlerin yapılması giderek bir zorunluluk oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, P. (2010). *Küreselleşme Çağında Göç*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2016). Göçmenlerin Kültürel Entegrasyonu. A. Esen & M. Duman, içinde, *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*. İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Vakfı.
- Aygül, H. H. & Eke, E. (2018). *21. Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler Bir Türkiye Perspektifi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Balibar, W. A. (2013). *Irk Ulus Sınıf Belirsiz Kavramlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Z. (2015). *Bireyselleşmiş Toplum*. İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Binark, M., Çomu, T. (2011, 8 6). *Nefret Söyleminin Nefret Suçuna Evrilmesi*. Bianet. <https://bianet.org/bianet/biamag/131930-nefret-soyleminin-nefret-sucuna-evrilmesi>, 291.12.2020.
- Cleave, C. (2009). *The Other Hand*. London: Hachette Livre UK company.
- Cohen, R. (1997). *The New Helots: Migrantsn the International Division of Labour*. Aldershout: Avebury: Gower Publishing Group.
- Cohen, R. (2008). *Global Diasporas An Introduction*. Abingdon, UK: Routledge Publishing.
- Coşkun, E. (2014). Türkiye'de Göçmen Kadınlar ve Seks Ticareti. *DİSK/ Birleşik Metal-İş Sendikası Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 185-216.
- Cüceloğlu, D. (2015). *İçimizdeki Biz*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çıtlı, R., & Eğri, M. (2017). Migration and Infectious Diseases. *Türkiye Klinikleri J Public Health-Special Topics*, 14-21.
- Davis, J. C. (2018). *Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz İnsanın Hikayesi*. İstanbul Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dedeoğlu, N. (2016). Önsöz. T. T. Birliği içinde, *Savaş Göç ve Sağlık*. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Dedeoğlu, S., & Gökmen, Ç. E. (2020). *Göç Teorileri, Göçmen Emeği ve Entegrasyon: Kadınların Yeri*. K. Biehl, & D. Danış içinde, *Toğlumsal Cinsiyet Perspektifinden Göç Araştırmaları* (s. 18-38). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Derneği.
- Ekici, H. (2019). Türk Toplumunda Suriyelilere Yönelik Algılanan Tehditler Ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 695-730.
- Ekşi, N. (2016). İklim Mültecileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 10-58.

- Erçin, Ö., & Adıgüzel, Y. (2017). Fransız Kamusal Alanında Bütünleşme Stratejisi. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 170-188.
- Erpenbeck, J. (2018). *Gidiyor, Gitti, Gitmiş*. İstanbul: Can Yayınları.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Uluslararası Toplumsal Alanlar*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Geçtan, E. (2003). *İnsan Olmak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2015). *Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar Avrupa Kamusal Alanındaki İslam İhtilafları Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Haslam, N. A. (2014). Dehumanization And Infrhumanization. *Annual Review Of Psychology*, 399-423.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1985). *İnsan Ve İnsanlar*. İstanbul: Beta Yayın Dağıtım.
- Kara, M. A. (2018). *Göç Yazıları Kuramdan Alana Türkiye'de Göç*. Ankara: Kırmızı Çatı.
- Kelly, L., & Regan, L. (2000). *Stopping Traffic: Exploring the extent of, and responses to, trafficking in women for sexual exploitation in the UK*. London: Policing and Reducing Crime Unit: Police Research Series.
- Koyuncu, A. (2015). *Kentleşme ve Göç*. İstanbul: Hikmetevi Yayıncılık.
- Köknel, P. Ö. (2005). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Maalouf, A. (2008). *Ölümcül Kimlikler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Morokvasic, M. (2015). N. A., *Emancipation In Exile: Perspectives On The Empowerment Of Migrant Women*. Unat, & G. Mirdal içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özgür, E. M. (1918). Küresel Göçün Sosyo-Mekânsallığı: Ulusötesi Mekânlar / Yerelötesi Yerler, Topluluklar ve Kimlikler, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16 (1), 1-35.
- Özpınar, E. (2016). *Türkiye'deki Suriyeliler: İşsizlik ve Sosyal Uyum*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- Sennett, R. (2014). *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri* (Çev. Barış Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Stalker, P. (1994). *The work of Strangers: A Survey of International Labour Migration*. Genava: International Labour Organization.
- Süslü, P. D. (2009). *Ermeniler, Tehcir ve Sonrası*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Şaul, P. D. (2013). Sahra Altı Ülkelerden Türkiye'ye İşgöçü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 83-121.
- Unat, N. A. (2017). *Bitmeyen Göç / Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Vardar, Z. B. (2015). Nefret Söylemi ve Yeni Medya. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 132-152
- Yalçın, M. G. (2017). *Göç Psikolojisi*. Ankara: Pharmakon Yayınevi.